

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΙΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ, ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΝ ΤΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΤΙΝΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Έν τῇ πλατωνικῇ Ἀπολογία¹, ό Σωκράτης, άπαριθμῶν τὰς ὑπηρεσίας τὰς όποίας προσέφερεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, μνημονεύει μεταξὺ τούτων καὶ τὰς στρατεύσεις του. Περισσότεραι λεπτομέρειαι παρέχονται περὶ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλκιβιάδου εἰς τὸ Συμπόσιον². Ὁρισμέναι λεπτομέρειαι περιέχονται καὶ εἰς τὸν Χαρμίδην καὶ τὸν Λάχητα³. Ἐκ τῶν λοιπῶν σωκρατικῶν, ἔφ' όσον γνωρίζομεν, μόνον ό Ἀντισθένης μνημονεύει τὰς στρατεύσεις⁴. Ὁ Ξενοφῶν άορίστως μόνον άναφέρει, ότι ό φιλόσοφος διεκρίθη διὰ τὴν πειθαρχίαν του⁵. Ἄλλοι νεώτεροι συγγραφεῖς, ὡς ό Διογ. Λαέρτιος, Πλούταρχος, Μάξιμος Τύριος, Ἡρόδικος κλπ., προσθέτουν νέας τινὰς λεπτομερείας, οὐχὶ πάντοτε άξιοπίστους. Ἐπομένως δὲν εἶναι περιέργον τὸ ότι αἱ πληροφορίαι αὗται συχνὰ άλληλοσυγκρούονται. Αἱ στρατεύσεις ὅμως τοῦ Σωκράτους ένδιαφέρουν ἡμᾶς κυρίως διὰ τὸ φῶς τὸ όποῖον ρίπτουν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς προελεύσεως τοῦ φιλοσόφου ἢ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἐμμέσως ὅμως βοηθοῦν καὶ εἰς τὸν έλεγχον τῶν διαφόρων περὶ τοῦ Σωκράτους πηγῶν. Ἐκ τούτων άσφαλῶς ἢ κυριωτέρα καὶ έγκυροτέρα εἶναι πάντοτε ό Πλάτων. Ἀλλὰ διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένων πληροφοριῶν μετὰ τῶν άλλων, δυνάμεθα μέχρι σημείου τινός νά έλέγξωμεν καὶ αὐτόν.

Ὁ Πλάτων μνημονεύει τρεῖς έκστρατείας εἰς τὰς όποίας έλαβε μέρος ό Σωκράτης, τὴν τῆς Ποτειδαίας τὸ 432 π.Χ., τὴν εἰς τὸ Δῆλιν τὸ 424/3 π.Χ. καὶ τὴν εἰς Ἀμφίπολιν τὸ 422 π.Χ. Ἐπειδὴ πάντες οἱ Ἀθηναῖοι πολῖται έστρατεύοντο άπό τοῦ 21ου μέχρι τοῦ 50οῦ έτους (δι' ὑπηρεσίαν έθοφρουρᾶς καὶ μέχρι τοῦ 60οῦ), ἢ συμμετοχῇ τοῦ Σωκράτους εἰς τὰς έν λόγῳ έκστρατείας οὐδέν τὸ άπίθανον εκ πρώτης όψεως έμφανίζει. Μόνον διὰ τὴν ὑπερπόντιον έκστρατείαν εἰς Ἀμφίπολιν θὰ ἡδύναντο νά προκύψουν άμφιβολίαι, διότι τότε ό Σωκράτης, συμφῶνως πρὸς τὰ άναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ἦτο πλέον πεντηκοντούτης. Οὕτω λ.χ. έν τῷ Κρίτῳ ό Σωκράτης άορίστως λέγει, ότι τὸ 399 π.Χ. ἦτο ἤδη έβδομηκοντούτης. Σαφέστερον ὅμως βεβαιώνει έν τῇ Ἀπολογίᾳ, ότι εἶχε πλέον ὑπερβῆ τὰ έβδομήκοντα⁶. Ταῦτα δέν συμφωνοῦν τελείως με τὸν προσδιορισμὸν τῆς γεννήσεως τοῦ Σωκράτους ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Ἀπολλοδώρου. Συμφῶνως πρὸς αὐτόν, ό φιλόσοφος, κατὰ τὴν εποχὴν τῆς καταδίκης του μόλις εἶχε συμπληρώσει τὸ 69ον έτος⁷. Ἐκυκλοφόρει μάλιστα καὶ μία άλλη εκδοχῇ, κατὰ τὴν όποίαν ό Σωκράτης άπέθανεν εἰς ἡλικίαν έξήκοντα έτῶν⁸. Εἶναι άγνωστον ὅμως εἰς ἡμᾶς ἐπὶ ποίῳ στοιχείῳ έβασίζετο αὕτη. Ἀλλὰ καὶ ό προσδιορισμὸς τοῦ Ἀπολλοδώρου εἶναι άμφίβολον άν έστηρίζετο ἐπὶ συγκεκριμένων στοιχείων, ὡς τὴν έγγραφὴν του εἰς τὴν φρατρίαν ἢ εἰς τὸν δῆμον ἢ εἰς τὴν άναγραφὴν εἰς τὸν κατάλογον τῶν εφῆβων, δεδομένου ότι εκτοτε εἶχον παρέλθει περὶ τὰ 300 έτη.

Ἐν σχέσει με τὴν πρώττην εκστρατείαν εἰς Ποτείδαιαν παρέχεται ἢ πληροφορία, ότι ό Σωκράτης μετέβη εκεί διὰ θαλάσσης⁹. Αὕτη ὅμως μάλλον άποβλέπει εἰς τὴν διάψευσιν μιᾶς άλλης φήμης, ότι μετέβη εκεί διὰ ξηρᾶς καὶ ότι κατὰ τὴν

1) Πλάτ. Ἀπολ. 28ε. 2) Πλάτ. Συμπ. 215α—222β. 3) Πλάτ. Χαρμ. 153αβ, Λάχ. 181β. 4) Ἀθῆν. 5,55, 216βγ. 5) Ξεν. Ἀπομν 4,4,1. 6) Πλάτ. Κρίτ. 52ε., Ἀπολ. 17β γεγονώς., πλείω έβδομήκοντα Cod. Ven. 7) Διογ. Λαέρτ. 2,44., Ἀπολλ. Χρ. F.A.G. 2β, 244,34. 8) Διογ. Λαέρτ. 2,44. 9) Διογ. Λαέρτ. 2,23 καὶ 25

διέλευσιν του ἐκ Θεσσαλίας ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν εὐγενῶν. Ἀλλ' ὡς λέγεται ἀλλαχοῦ, ὁ φιλόσοφος ἀπεποιήθη τὴν φιλοξενίαν, διότι ἀπεδοκίμαζε τὸν ἐκδοτον τρόπον τῆς ζωῆς των ¹⁰. Διὰ τὸν ἴδιον ἄλλωστε λόγον εἶχεν ἀποκρούσει καὶ τὴν πρόσκλησιν τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀρχελάου ¹¹.

Ἐν τῷ πλατωνικῷ Συμποσίῳ, ὁ Ἀλκιβιάδης διηγεῖται διὰ μακρῶν πῶς συνεπολέμησε μετὰ τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν Ποτειδαίαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐκστρατείας, ἥτοι ἐπὶ ἐν περίπτῳ ἔτος. Διαρκοῦντος μάλιστα τοῦ χειμῶνος ὁ φιλόσοφος ἀπέδειξε τὴν σκληραγωγίαν του βαδίζων γυμνόπους ἐπὶ πᾶν πάγων Συγχρόνως ὅμως ἀπεκάλυψε καὶ πόσον ἦτο ἐνίοτε ἀφρημένος, διότι κάποτε παρέμεινεν ὄρθιος καὶ ἐν βαθείᾳ σκέψει ἐπὶ ἐν εἰκοσιτετράωρον. Κατὰ τὸν Πλούταρχον, ὁ Σωκράτης διέμενε μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐν τῇ ἰδίᾳ σκηνῇ (σύσκηνος) ¹². Τοῦτο ὅμως φαίνεται ἀπίθανον, διότι ἀνήκον εἰς διάφορον δῆμον καὶ φυλὴν. Διότι ὁ μὲν Σωκράτης ἦτο δημότης Ἀλωπεκῆς καὶ φυλῆς Ἀντιοχίδος, ἐνῶ ὁ Ἀλκιβιάδης ἦτο δημότης Σκαμβωνιδῶν καὶ φυλῆς Λεοντίδος. Κατὰ τὸ Συμπόσιον, τόσον ὁ Σωκράτης, ὅσον καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπηρέτουν ἐν Ποτειδαίᾳ ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ὀπλίτου, καίτοι ὁ δεύτερος, ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς του τάξεως, θὰ ὤφειλε νὰ ὑπηρετῇ ὡς ἱππεύς, ὅπως βραδύτερον ἐν Δηλίῳ. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία ἐξήγησις παρέχεται διὰ τὸν λόγον τῆς μετατάξεώς του εἰς τοὺς ὀπλίτας, εἶναι πιθανὸν ἡ πληροφορία αὕτη νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸν σωκρατικὸν θρύλον. Ὁ Ἀλκιβιάδης κατόπιν διηγεῖται, πῶς μετὰ τὸν τραυματισμὸν του ἐν τῇ μάχῃ διεσώθη ὑπὸ τοῦ Σωκράτους καὶ πῶς κατόπιν οὗτος παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν τὸ ἀριστεῖον ἀνδρείας, διὰ τοῦ ὁποίου εἶχε τιμηθῇ. Εἶχεν ὅμως πράγματι ὁ φιλόσοφος τὸ δικαίωμα νὰ τὸ παραχωρῇ κατὰ βούλησιν εἰς οἰονδήποτε ;

Κατὰ τὸν Θουκυδίδην ὅμως ¹³, ἡ μάχη τῆς Ποτειδαίας διεξήχθη κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐστρατείας, ἥτοι τὸ θέρος τοῦ 432 π.Χ. Κατὰ τὸν Ἰσοκράτην πάλιν, ὁ Ἀλκιβιάδης ἀφίχθη εἰς Ποτειδαίαν μετὰ τὴν μάχην, μετὰ τῶν ἐνισχύσεων ὑπὸ τὸν Φορμίωνα, εἴτε τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, εἴτε τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου. Πάντως καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἐπαναλαμβάνει τὰ περὶ τῆς στεφνῶσεως τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τῆς ἀπονομῆς εἰς αὐτὸν μιᾶς πανοπλίας. Οὐδένα δὲ λόγον ἔχομεν νὰ δυσπιστήσωμεν εἰς τὰς πληροφορίας του, διότι αὐταὶ δίδονται εἰς συνηγορίαν ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐπομένως δὲ ὁ ρήτωρ θὰ εἶχε κάθε λόγον νὰ ἀναφέρῃ τὰς πολεμικὰς ὑπηρεσίας τοῦ πατρὸς του ¹⁴. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν πλατωνικὸν Χαρμίδην, ὁ Σωκράτης ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας εὐθύς μετὰ τὴν ἐν Ποτειδαίᾳ μάχην, περὶ τῆς ὁποίας δίδει καὶ πληροφορίας ¹⁵. Ἐκ τῆς ἀντιπαραβολῆς ὅμως τῶν ἀνωτέρω πληροφοριῶν ὁδηγεῖται τις ἀναγκαστικῶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ συνυπηρεσία τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ μαθητοῦ ἐν Ποτειδαίᾳ ἀποκλείεται.

Ὑπάρχει ὅμως καὶ συνέχεια εἰς τὰς ἀλληλοσυγκρουομένας πληροφορίες. Κατὰ τὸν Ἀντισθένην, ὁ Σωκράτης ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀριστείου ἀνδρείας, πρῶτον ἐν Ποτειδαίᾳ καὶ δεύτερον ἐν Δηλίῳ ¹⁶. Παρεχώρησε δὲ τὸ δεύτερον ἐκ τῶν δύο εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην. Ἐν τούτοις ἡ ἐν Δηλίῳ μάχη κατέληξεν εἰς βαρεῖαν ἥτταν τῶν Ἀθηναίων, ὁπότε ἡ ἀπονομὴ ἀριστείου ἀνδρείας κατὰ ταύτην φαίνεται πολὺ ἀπίθανος. Ὡς ἐλέχθη, ὁ Ἀλκιβιάδης ὑπηρετήσε κατὰ τὴν ἐν λόγῳ μάχην ὡς ἱππεύς. Κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ὅμως ἡκολούθησε τὸν ὀπλίτην Σωκράτην, ὅπως καὶ ὁ στρατηγὸς Λάχης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ὁ φιλόσοφος τοὺς διέσωσεν εἴτε χάρις εἰς τὴν ψυχραϊμίαν του, εἴτε καθοδηγούμενος ὑπὸ τοῦ δαιμονίου. Τοὺς ὠδήγησε δὲ δι' ἀτραποῦ,

10) Πλάτ. Κρίτ. 53δ., Ξεν. Ἀπομν. 1, 2, 24. 11) Ἀριστ. Ρητ. 2, 23, 1398α 24., Στωβ. 4, 33, 28. ἐπιστ. Σωκρ. 1.1 καὶ 10 Η. 12) Πλούτ. Ἀλκιβ 7, 194ε—195α. 13) Θουκ. 1, 62, 6. 14) Ἰσοκρ. Ζεύγ. 29, 352δ. 15) Πλάτ. Χαρμ. 153αβ. 16) Ἀθῆν. 5, 55, 216βγ., Μάξ. Τύρ. 18, 5, 85 Η.

ἐνῶ συγχρόνως ἀπεθάρρυνε τοὺς διώκοντες Βοιωτοὺς διὰ τοῦ ὑπεροπτικοῦ του βλέμματος ¹⁷! Διὰ τὴν ἐν Δηλίῳ μάχην, ὁ Διογ. Λαέρτιος καὶ ὁ Στράβων μεταδίδουν τὴν ἀπίθανον πληροφορίαν, ὅτι ὁ Σωκράτης διέσωσε τὸν τραυματισθέντα ἱππέα Ξενοφῶντα, διανύοντα ὁμῶς τότε τὴν πρώτην του παιδικὴν ἡλικίαν ¹⁸. Πιθανῶς πρόκειται περὶ συγχύσεως μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου, τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ τραυματισμὸς μετετέθη ἐκ Ποτειδαίας εἰς τὸ Δῆλιον. Δὲν ἀποκλείεται ὁμῶς ἡ πληροφορία αὕτη νὰ περιεῖχeto εἰς ἄλλον τινὰ σωκρατικὸν λόγον ἀπολεσθέντα, διότι πρόκειται περὶ ψευδοῖστορικῶν ἔργων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἔλειπον οἱ ἀναχρονισμοὶ ἢ καὶ αἱ φανταστικαὶ ἀκόμη διηγήσεις. Οὕτω λ.χ., εἰς τὸν διάλογον Ἀσπασία τοῦ Αἰσχίνου, ἀναφέρεται μακρὰ συνομιλία τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τῆς συζύγου του μετὰ τῆς ὡς ἄνω περιωνύμου ἐταίρας. Ἐν τούτοις ὁ ἱστορικὸς εἶχε νυμφευθῇ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τῶν Μυρίων εἰς τὴν ξένην, καὶ δὲν ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας εἰμὴ μετὰ τριακονταετίαν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐξ αὐτῶν τὸ 401 π.Χ. Οὕτε δὲ πρόκειται περὶ συγχύσεως μετὰ τῆς ἄλλης Ἀσπασίας τῆς Φωκαίδος, παλλακίδος τοῦ Κύρου τοῦ νεωτέρου. Διὰ τὴν τρίτην ἐκστρατείαν τοῦ Σωκράτους εἰς Ἀμφίπολιν, οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν.

Ἡδὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐξεφράσθησαν πολλὰ ἀμφιβολία διὰ τὴν ἱστορικότητα τῶν στρατεύσεων τοῦ Σωκράτους. Ὁ δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διακείμενος Ἡρόδικος καὶ ὁ Δημοχάρης τὰς ἀμφισβητοῦν, διότι δὲν μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους ¹⁹. Οἱ ἱστορικοὶ ὁμῶς δὲν ἀσχολοῦνται μὲ τὴν δρᾶσιν ἐνὸς ἐκάστου πολεμιστοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ Θουκυδίδου δὲν ἀποκλείει τὴν συμμετοχὴν τοῦ φιλοσόφου. Εἰδικῶς διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἀμφιπόλεως ὁ Ἡρόδικος ὑποστηρίζει, ὅτι ὁ Κλέων εἶχε παραλάβει τότε μεθ' ἑαυτοῦ μόνον ἐπιλέκτους ὀπλίτας, ἂν καὶ τοῦτο δὲν ἐπιβεβαιουῖται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου. Ἀσφαλῶς δὲ ὁ πεντηκοντούτης Σωκράτης δὲν θὰ εἶχε θέσιν μετὰ τῶν ἐπιλέκτων. Διὰ τοῦτο εὐστόχως λέγεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδίκου, ὅτι ὁ φιλόσοφος πλὴν τῆς βακτηρίας του οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ συνεισφέρει εἰς τὴν ἐκστρατείαν.

Καίτοι λοιπὸν δὲν ἔχομεν ἐπικρεῖς λόγους διὰ νὰ ἀμφισβητήσωμεν τὴν ἱστορικότητα τῶν στρατεύσεων τοῦ Σωκράτους, δὲν ὑπάρχει ἐν τούτοις ἀμφιβολία, ὅτι πολλὰ τῶν ἀναφερομένων λεπτομερειῶν εἶναι φανταστικαὶ καὶ προδήλως ἐφευρέθησαν ὑπὸ τῶν ἐγκωμιαστῶν τοῦ φιλοσόφου διὰ νὰ τὸν ἐμφανίσουν ὡς ὑποδειγματικὸν Ἀθηναῖον πολίτην. Γενικῶς δὲ ὅλαι αἱ πληροφορίες περὶ τῆς πολεμικῆς δράσεως τῶν σωκρατικῶν πρέπει νὰ γίνωνται δεκταὶ μετ' ἐπιφυλάξεως. Οὕτω κατὰ τὸν Ἀριστόξενον, ὁ Πλάτων ἔλαβε μέρος εἰς τρεῖς ἐκστρατείας, ἐν Κορίνθῳ, Δηλίῳ καὶ Τανάγρα ²⁰. Μετὰ δὲ τὴν μάχην τοῦ Δηλίου ἀπενεμήθη εἰς αὐτὸν τὸ ἀριστεῖον ἀνδρείας, καίτοι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην θὰ ἦτο μόλις τριετής τὴν ἡλικίαν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἀντίζηλόν του Ἀντισθένην ἀναφέρεται ὅτι ἐπολέμησεν γενναίως ἐν Τανάγρα, ἴσως συναγωνιζόμενος μὲ τὸν Πλάτωνα ²¹. Ἐν τούτοις ἡ μόνη ἱστορικῶς γνωστὴ μάχη ἐν Τανάγρα ἔλαβε χώραν τὸ 457/6 π.Χ., ἥτοι πρὸ τῆς γεννήσεως ἀμφοτέρων τῶν σωκρατικῶν.

Ἐπομένως, ἂν δεχθῶμεν ὡς ἀκριβῆ τὴν πληροφορίαν, ὅτι ὁ Σωκράτης ἐπολέμησεν ὡς ὀπλίτης εἰς τὰς προαναφερομένας ἐκστρατείας, ἔστω καὶ ἂν ἀγνοήσωμεν τὰ ἀνδραγαθήματά του, θὰ ἔπρεπε τότε νὰ τὸν κατατάξωμεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ζευγυτῶν. Ἡ ὑπηρεσία πάντως τοῦ ὀπλίτου προϋπέθετε σχετικὴν οἰκονομικὴν ἄνεσιν, διότι οὗτος, πλὴν τῆς πανοπλίας, ἔπρεπε νὰ διαθέτῃ καὶ τὰ μέσα συντη-

17) Πλάτ. Συμπ. 220β. 221αβ, Λάχ. 181β. Πλούτ. Ἀλκιβ. 194ε—195α., ἐπιστ. Σωκρ. 1, 9 Η., Ἀριστοφ. Νεφ. 362., J. Hatzfeld. Alcib. 1940. 18) Διογ. Λαέρτ. 2, 22., Στράβ. 9, 2, 7. 19) Ἀθήν. 5, 55, 215γ—ζ., Δημοχ. F.H.G. 2, 445. 20) Ἀριστοβζ. Fgm. 61 W., Διογ. Λαέρτ. 3, 8. 21) Διογ. Λαέρτ. 6, 1.

ρήσεως δι' ἑαυτὸν καὶ ἓνα ἀκόλουθον κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκστρατείας, δυναμένης νὰ παραταθῇ καὶ ἐπὶ ἓν ἔτος, ὡς συνέβη ἐν Ποτειδαίᾳ. Ἀσφαλῶς ὁμως θὰ διέθετε καὶ ἄλλους δούλους διὰ τὰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας καὶ διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, δεδομένου ὅτι ἡ ἔνταξις τῶν πολιτῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς μίαν τῶν ἐσσάρων τάξεων ἐβασίζετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐγγείου ιδιοκτησίας. Ἡ κατοχὴ ὁμως τοιαύτης ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς πενίας τοῦ Σωκράτους²². Αὕτη δὲ ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἀδυνατῇ νὰ καταβάλλῃ πρόστιμον ὑπερβαῖνον τὴν μίαν μνᾶν ἢ κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν μόνον τὸ τέταρτον αὐτῆς²³. Συγκρούεται ἐπίσης καὶ πρὸς τὰς πληροφορίες ὅτι ἐξήσκει ἀρχικῶς τὸ βάνουσον ἐπάγγελμα τοῦ λιθοξόου²⁴. Τοῦτο βεβαίως ἀγνοεῖται ἢ ἀποσιωπᾶται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφώντος. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐπεδεικνύοντο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δύο γλυπτὰ ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Σωκράτην, ἡτοι ἓν ἀγαλμα τῶν Χαρίτων καὶ εἰς Ἑρμῆς Προπυλαῖος. Μία τῶν παλαιότερων μαρτυριῶν περὶ τοῦ λιθοξόου Σωκράτους καὶ τῆς λαξεύσεως ὑπ' αὐτοῦ τῶν Χαρίτων εἶναι ἡ τοῦ Τίμωνος τοῦ σιλλογράφου (3ος αἰὼν π.Χ.). Οὗτος κατηγορεῖ τὸν φιλόσοφον ὡς ἀπομακρυνθέντα τῶν Χαρίτων ὅταν ἠκολούθησε τὴν Φιλοσοφίαν²⁵. Ἀπλῶς μνημονεύομεν τὰς ἄλλας διαδόσεις, ὅτι ὁ Σωκράτης ἀρχικῶς ἐξήσκει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λιθοξόου ὡς δούλος, μέχρις ὅτου ἡλευθερώθη ὑπὸ τοῦ Κρίτωνος ἢ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Ἀρχελάου²⁶.

Πάντως φαίνεται, ὅτι καὶ ὁ Πλάτων ἐγνώριζε διὰ τὸν Σωφρονίσκον ὅτι ἐξήσκει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ λιθοξόου. Διότι τοῦτο προδήλως ὑπονοεῖ ὁ Σωκράτης εἰς τὸν Εὐθύφωνα καὶ τὸν ἀμφισβητούμενον μεῖζονα Ἀλκιβιάδην διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ του ὅτι εἶναι ἀπόγονος τοῦ Δαιδάλου²⁷. Ὁ ἥρωας οὗτος ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ μυθικὸς πρόγονος τῶν λιθοξόων καὶ γλυπτῶν, ὅπως λ.χ. ὁ Ἀσκληπιὸς τῶν ἰατρῶν. Ἀλλωστε δὲν μαρτυρεῖται ἐν Ἀθήναις ἡ ὑπαρξίς ἐνὸς γένους Δαιδαλιδῶν²⁸. Ἐκ τῶν παλαιοτέρων μαρτυριῶν περὶ τῶν γονέων τοῦ Σωκράτους εἶναι ἡ τοῦ φιλοσόφου Μενεδήμου (350 275) π.Χ. Κατ' αὐτόν, ὁ Σωκράτης ἐμνημόνευε συχνὰ τὸν λιθοξόον πατέρα του καὶ τὴν μαῖαν μητέρα του²⁹. Ἴσως ὁμως καὶ ὁ Μενέδημος ἀπλῶς ἀπηχεῖ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν ἄλλων σωκρατικῶν. Ὁ Πλάτων πράγματι, πλὴν τοῦ Σωφρονίσκου, ἀναφέρει καὶ τὴν Φαιναρέτην εἰς τὸν Θεαίτητον καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην³⁰. Ὁφείλομεν ὁμως νὰ πιστεῦσωμεν κατὰ γράμμα τὰ ὑπὸ τοῦ Σωκράτους (ἢ τοῦ Πλάτωνος) ἀναφερόμενα περὶ τοῦ μαιευτικοῦ ἐπαγγέλματος τῆς Φαιναρέτης; Διότι ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῆς ὡς μαῖας ἴσως νὰ ἀποτελῇ μίαν εὐτράπελον ἐξήγησιν διὰ τὴν προέλευσιν τῆς μαιευτικῆς τεχνικῆς ἐν τῇ διαλεκτικῇ τοῦ Σωκράτους³¹. Ἡ ὑπόνοια αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ἀσυνήθους διὰ μῦθον ἐπιθέτου, βλοσυρά, τοῦ ἀποδιδόμενου εἰς τὴν Φαιναρέτην³².

Πάντως, ἂν ἀληθεύῃ τὸ εἰς τὸν Σωφρονίσκον ἀποδιδόμενον βάνουσον ἐπάγγελμα, τότε ὀφείλομεν νὰ τὸν κατατάξωμεν εἰς τὴν τελευταίαν κοινωνικὴν τάξιν τῶν θητῶν. Ὡς γνωστὸν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς Πολιτείας ἐπεκράτει προκατάληψις ἐναντίον πάσης χειρωνακτικῆς ἐργασίας ἢ ἄλλου τινὸς βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος. Ταῦτα ἐθεωροῦντο ὡς ἀπάθοντα δι' ἓνα ἐλεύθερον πολίτην. Περὶ αὐτοῦ δὲ

22) Πλάτ. Ἀπολ. 31β. 23) Πλάτ. Ἀπολ. 38β., Διογ. Λαέρτ. 2, 41. 24) Διογ. Λαέρτ. 2, 19. Παιουσ. 1, 22, 8 καὶ 9, 35, 7., Σχόλ. Ἀριστοφ. Νεφ. 773 D, Σουΐδας, Σωκρ. Πλίνιος H. N. 36, 32. 25) Διογ. Λαέρτ. 2, 19. 26) Δοῦρις F.H.G. 2, 76, 78., Διογ. Λαέρτ. 2, 19—23, Ἀριστοφ. Fr. 51 W. 27) Πλάτ. Εὐθύφρ. 11γ., Ἀλκ. μεῖζ. 121α.

28) J. Toepfer, Geneal. 168, 1889. 29) Κύριλλ. κ. Τουλ. 6, 208. Ἀριστοφ. Fgm. 51 W.

30) Πλάτ. Θεαιτ. 149α., Ἀλκ. μεῖζ. 131ε. 31) D. Tarrant, Cl. Quat. 172, 1938.

32) Πλάτ. Θεαιτ. 149α.

ναται πᾶς τις νὰ πεισθῇ δι' ἀπλῆς ἀναδιφήσεως τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους³³. Διὰ τοῦτο οἱ πλεόν εὐποροὶ πολῖται ἀνέθετον τὰς ἐργασίας ταύτας εἰς δούλους ἢ ἀπελευθέρους, ἐνῶ αὐτοὶ ἤρκοῦντο εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐπιχειρήσεων, ὡς π.χ. τραπεζιτικῶν, βιοτεχνικῶν, ἐμποροναυτικῶν κλπ. Οὕτως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σωκράτους ὁ δημαγωγὸς Κλέων καὶ ὁ κατήγορος αὐτοῦ Ἄνυτος διηύθυνον ἐργαστήρια βυρσοδεψίας, ὁ ἄλλος δημαγωγὸς Ὑπέρβολος λυχνοποιίας, ὁ πατὴρ τοῦ Ἰσοκράτους αὐλοποιίας κ.ο.κ. Ἄν ὅμως ὁ Σωκράτης πράγματι ἐστρατεύθη ὡς ὀπλίτης, τότε καὶ ὁ πατὴρ του Σωφρονίσκος κατ' ἀνάγκην δὲν θὰ ἦτο χειρῶναξ, ἀλλὰ θὰ διηύθυνεν ἐργαστήριον λαξευτικῆς, ὅπου θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο δούλους πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν βαναύσων ἐργασιῶν. Ἄλλως, ἂν ἀπορρίψωμεν τὴν ἀνωτέρω ἐρμηνείαν, τόσον ὁ Σωφρονίσκος, ὅσον καὶ ὁ Σωκράτης πρέπει νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὴν τάξιν τῶν θητῶν. Καὶ ὑπεῖχον μὲν καὶ οἱ θῆτες στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν, ἀλλ' ὑπηρετοῦν κατὰ κανόνα ὡς κωπηλάται ἢ σπανιώτερον ὡς ψιλοὶ εἰς τὸν στρατόν. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως περιπτώσει αἱ στρατεύσεις τοῦ Σωκράτους ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ὀπλίτου καὶ ἡ συνυπηρεσία του μετὰ τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τοῦ Λάχης εἶναι ἐφευρήματα τῶν βιογράφων του.

Τὸ ὅτι ὅμως ἡ οἰκογένεια τοῦ Σωκράτους δὲν ἀνῆκεν εἰς τὰς πενεστέρας τάξεις ἀποδεικνύεται ἐξ ἄλλων πληροφοριῶν. Κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὁ φιλόσοφος εἶχεν ιδιόκτητον οἰκίαν ἀξίας τοῦλάχιστον πέντε μνῶν³⁴. Κατὰ τὸν Δημήτριον Φαληρέα, διέθετε 70 μνᾶς τοκίζομένης ὑπὸ τοῦ Κρίτωνος, κατὰ δὲ τὸν Λιβάνιον εἶχε κληρονομήσει παρὰ τοῦ Σωφρονίσκου 80 μνᾶς³⁵. Τὴν πληροφορίαν περὶ τοῦ τοκισμοῦ τῶν χρημάτων του ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ γνωρίσας αὐτὸν προσωπικῶς Σπίνθαρος, ὁ πατὴρ τοῦ Ἀριστοξένου³⁶. Πρὸς συμβιβασμὸν τῶν ἀντιθέσεων, ὧν βρίθει ὁ βίος τοῦ Σωκράτους, διετυπώθη ὑπὸ τοῦ U. Willamowitz καὶ ἄλλων ἡ ὑπόθεσις, περὶ τῆς ἀπωλείας τῆς περιουσίας του συνεπεία τῶν πολέμων καὶ τοῦ ἀπράγμονος βίου του³⁷. Ἐν τούτοις ἀποκαλεῖται ἤδη πένης ὑπὸ τοῦ Εὐδόλιδος περὶ τὸ 427 π.Χ.³⁸. Δὲν ἀποκλείεται βεβαίως νὰ ἀπώλεσε τὴν περιουσίαν του, ἀλλὰ τοῦτο τούναντίον θὰ ἀπεδείκνυε τὴν προηγούμενην εὐπορίαν του. Ὅποτε ὅμως ἐρχόμεθα εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν τεκμαιρομένην πενίαν τοῦ χειρῶνακτος πατρός του. Κατέχομεν ὅμως καὶ μίαν ἄλλην πληροφορίαν διαψεύδουσαν τὴν πενίαν τῆς οἰκογενείας τοῦ φιλοσόφου. Ὁ Πλάτων ἐν τῷ Εὐθύδημῳ ἀναφέρει τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς ὁμομητρίου ἀδελφοῦ τοῦ Σωκράτους, φέροντος τὸ ὄνομα Πατροκλῆς, πατρὸς δὲ Χαιρεδήμου³⁹. Πιθανώτατα δέ, οὗτος εἶναι ὁ εἰς μίαν ἐπιγραφὴν τοῦ 406/5 π.Χ. ἀναφερόμενος Πατροκλῆς Ἀλωπεκῆθεν, διότι συμφωνοῦν τόσον αἱ ἡμερομηνίαι, ὅσον καὶ ὁ δῆμος⁴⁰. Οὗτος, κατ' αὐτὴν, διετέλεσεν ἀθλοθέτης τῶν Παναθηναίων. Τὸ ἀξίωμα ὅμως τοῦτο συνωδεύετο ὑπὸ διαχειριστικῶν εὐθυνῶν, διότι οἱ ἀνὰ τετραετίαν ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι τῶν φυλῶν διεχειρίζοντο δέκα τάλαντα πρὸς διοργάνωσιν τῆς ἐορτῆς⁴¹. Ἐπομένως θὰ ἐξελέγοντο μόνον εὐποροὶ καὶ φερέγγυοι πολῖται, πιθανῶς κατόπιν προκρίσεως.

Πιθανώτατα ὅθεν τὰ λεγόμενα περὶ τῆς πενίας τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς οἰκογενείας του, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε τόσον αὐτός, ὅσον καὶ ὁ πατὴρ του νὰ ἀσκοῦν χειρωνακτικὸν ἐπάγγελμα, εἶναι ἐφευρέσεις τῶν ἀπολογητῶν του. Ἰσως δι' αὐτοῦ ἡθέλησαν νὰ καταδείξουν τὴν ἀφιλοχρηματίαν του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπαγγελματίας σοφιστάς, καὶ νὰ ἀναιρέσουν οὕτω τὴν κατηγορίαν ὅτι ἐδίδασκεν ἐπὶ

33) Πλάτ. Πολ. 290α μισθωτοὺς καὶ θῆτας., Ἀριστ. Πολ. 1278α 13 βάνανσοι καὶ θῆτες.

34) Ξεν. Οἰκ. 2, 3. 35) Δη.ι. Φαλ. Fgm. 95 W., Πλούτ. Ἀριστ. 1, 319γ., Λιβ. Ἀπολ. Σωκρ. 17. 36) Ἀριστοξ. Fgm. 59 W., Διογ. Λαέρτ. 2, 20. 37) U. Wilamowitz, Plato 2, 92, 1919. 38) Εὐπολ. Ταξ. 1, 352 Kock. 39) Πλάτ. Εὐθύδ. 297ε. 40) IG. 1, 2, 305, 10. 41) Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 60, 62.

χρηματισμῶ, ὅπως ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ πιθανώτατα ὑπὸ τῶν κατηγορῶν του. Ἄλλωστε καὶ ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα προβάλλει. ὅτι δὲν ἐλάμβανε διδασκτρα καὶ συνεπῶς δὲν εἶχε κατ' οὐσίαν μαθητάς ⁴². Καὶ πόσον ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀγνοοῦμεν, διότι οἱ ἀπολογηταὶ δὲν ἐδίσταζον ἐνίοτε πρὸ τῆς διαστροφῆς αὐτῆς. Οὕτω λ.χ. ἡ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εὐρέως διαδεδομένη φήμη περὶ τῆς πενίας τοῦ Ἀριστείδου τοῦ δικαίου ἔχει πιθανῶς τὴν προέλευσιν ἐξ ἐνὸς διαλόγου τοῦ Αἰσχίνου (Καλλίας). Ἐν αὐτῷ ὁ Αἰσχίνης (διὰ τοῦ Σωκράτους) ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ νεοπλούτου καὶ φαύλου Καλλίου καὶ τὸν ἀντιπαράβάλλει πρὸς τὸν εὐγενῆ καὶ πένητα Ἀριστείδην. Τὴν πενίαν ὁμῶς τούτου ἀνασκευάζει ὁ Δημήτριος Φαληρεὺς, βασιζόμενος εἰς τὸ ὅτι διετέλεσεν ἐπώνυμος ἀρχων τὸ 489/8 π.Χ. Κατὰ τὸ ἰσχυρὸν ὅμως τότε πολίτευμα, ὥφειλε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν πλουσιωτέραν τάξιν τῶν πεντακισιομεδίμων ⁴³. Ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρξε καὶ χορηγός, ἀλλ' ἡ χορηγία ἦτο πολυδάπανον λειτούργημα ἀνατιθέμενον μόνον εἰς τοὺς πλουσιωτέρους. Ἐὰν δεχθῶμεν συνεπῶς τὰς μαρτυρίας τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀντισθένης, ὅτι ὁ φιλόσοφος ὑπηρέτησεν ὡς ὀπλίτης, τότε τόσον αὐτός, ὅσον καὶ ἡ οἰκογένειά του πρέπει νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν τάξιν τῶν ζευγίτων. Ἐπομένως ὁ Σωφρονίσκος καταχωρηστικῶς ἀποκαλεῖται ὑπὸ τῶν ἀπολογητῶν λιθοξόος, καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ Κλέων βυρσοδέψης ἢ ὁ Ὑπέμβολος λυχνοποιὸς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐνῶ ἐν τῇ πραγματικότητι διηύθυνον τὰς ἐν λόγῳ ἐπιχειρήσεις ⁴⁴. Τὸ αὐτὸ πιθανῶς ἰσχύει καὶ διὰ τὸ μαιευτικὸν ἐπάγγελμα τῆς Φαιναρέτης, τὸ ὅποῖον προῆλθεν ἐκ συσχετισμοῦ μετὰ τῆς μαιευτικῆς μεθόδου τοῦ διασήμεου υἱοῦ της. Τελευταῖον πρέπει νὰ σημειώσωμεν καὶ μίαν περίεργον σύμπτωσιν, τὸ ὅτι ὁ Σωκράτης ὁ σωφρονέστερος τῶν ἀνθρώπων καὶ διαπρύσιος κῆρυξ τῆς Ἀρετῆς εἶχεν ὡς πατέρα τὸν Σωφρονίσκον καὶ ὡς μητέρα τὴν Φαιναρέτην. Μήπως καὶ ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῆς συμπτώσεως, ἀλλ' ἐβοήθησαν καὶ χεῖρες ἀνθρώπων;

SUMMARY

H. TOOLE. The social status of Socrates as inferred from his military service and other informations.

According to the testimonies of Plato and Aeschines, Socrates served in the athenian army as a heavy armoured man. Hence he had to belong to the third propertied class in Athens and was in any case not a pauper. Of course, the valourous feats of Socrates in his campaigns are part of the socratic legend. Obviously his social status must extend to his father Sophroniscos. Therefore, though he is called a mason or a sculptor, he probably never earned his livelihood as a craftsman, but was the owner of the masonry. Likewise the demagogue Cleon, who was a tannery owner, was called abusively by his detractors a tanner. May be also the profession of midwifery of his mother Phenarete, was due to a pun of the philosopher as to the origin of his obstetrical technique in dialectics. From other informations we learn that Socrates owned a house and used his small capital as a money lender at interest. Evidently his half-brother Patrocles was well off, as is shown by his election as an overseer of the Panathenaic games. This office presupposes however the solvency of the elected. It seems that the rumour of Socrates' poverty was spread by his apologists, to refute the accusation of receiving fees from his disciples, as was done by his competitors the sophists.

42) Πλάτ. Ἀπολ. 20α, 31β, 33α. 43) Δημ. Φαλ. Fgm. 95, 97 W., Πλούτ. Ἀριστ. 1, 318δε., Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 26, 2. 44) Ἀριστοφ. Ἰππ. 44., Εἰρ. 690.